

ZURNAZEN MUSTAFA PAŞA

Rabia YURDAKÖK*

Balıkesir Üniversitesi

Zurnazen Mustafa Paşa, takriben 1595-1597 yılları arasında doğmuştur. Doğum yeri bilinmemekle birlikte kaynaklarda Arnavut asıllı olduğu yazılıdır. Sarayda yetiştirilip Mehterhane-i Amire'de zurnacı başının denetimi altında bölük arkadaşlarıyla birlikte zurna çaldığı bilinmektedir. Baş mimar Kasım Ağa'nın damadıdır.¹ Payitahttaki ilk görevi kapıcıbaşılık idi.² Zurnazen Mustafa Paşa, Seyfiye 'de yetişip Kalemîye sınıfına geçmiştir.³ Yedi yıl içerisinde has odabaşılıktan sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Has odabaşılıktan Rumeli Beylerbeyliğine geçmiş, oradan da sırasıyla belli süreler defterdarlık, Karaman ve Temeşvar Eyaletlerinde yöneticilik yapmış, Bozcaada'da muhafızlık görevinde bulunmuş, 1655 yılında Kaptan-ı Derya olmuştur. Kaptan-ı Derya iken çeşitli deniz seferlerine katılmıştır. 1656 yılında getirildiği sadaret makamında 6 saat kalmış⁴ ve azledilerek Erzurum'a vali olarak atanmıştır. Kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. İkinci defa defterdarlık makamına getirildiğinde çok başarılı olduğu, devletin mali yapısına katkı sağladığı ve kaptan-ı deryalığının da çok başarılı olduğu yazmaktaydı.⁵ Mehterhanede zurna çaldığı için Zurnazen lakabını almıştır. Sultana özgü mehter bölüğü içinde görev yapardı. Ser mehterlik ve emir-i âlemlik görevlerinde bulunduğu da tahmin edilmektedir.

Zurnazen'in Enderun'da yetiştiği düşünülmektedir. Bunun nedenini hem sarayda yetişmesi hem de has odabaşı görevinin olmasından anlaşılmaktadır. Sadrazam Sofu Mehmed Paşa, IV. Mehmed döneminde sadaret makamına getirildiğinde mühürü Hasodabaşı Arnavut Mustafa Ağa'dan almıştır.

Has odabaşılıktan azlinin sebebi Voynuk Ahmed Ağa'nın beyanını sadrazamın haberi olmadan hilat-ı kanun üzerine padişaha kendisinin sunmasıdır. Bu yüzden görevden alınmış, o dönemde Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa'nın vefat haberi gelmesi ile Zurnazen Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi olmuştur.⁶

Zurnazen Mustafa Paşa'yı, 1649⁷ yılında Rumeli Beylerbeyi görevinde görmekteyiz. Beylerbeyi olunca aynı yıl içinde ilk görevi Girit'e gitmek idi. Bunun üzerine Paşa, önce Anadolu'ya geçip askerleri ve toplanan hazineyi Girit'e gönderdi,

ardından da kendisi gitti. Girit'te Serdar olarak Deli Hüseyin Paşa vardı. Onun emrinde Girit'te bir süre görev yaptı. Ancak bir süre sonra Hüseyin Paşa ile araları açıldı. Mustafa Paşa, eyaletin defterhanesinin kendisine teslim olunmasını isteyince Hüseyin Paşa buna izin vermedi. Böylelikle araları açıldı. Hüseyin Paşa, askeri başarıları ile güçlü olunca Zurnazen buna karşı açıktan bir cephe alamadı ama içten içe serdarlığı elde etmek istiyordu. Bunun için Sekbanbaşı Mahmud Ağa ile beraber fitne çıkarmaya çalışıyorlardı. O günlerde İstanbul'dan da bir mektup gelir. Mektuba göre Girit'e gelen donanmanın eksiksiz ve mükemmel olduğu söylenir. Ancak asker, donanmanın asker getirmediklerini söyler. Sekbanbaşı Mahmud Ağa ve Zurnazen Mustafa Paşa'nın istediği fırsat ayağına gelmiştir. Hüseyin Paşa'nın küffarla gizli sözü vardır,⁸ diyerek askeri kıskırtmışlar, askerler de Hüseyin Paşa'nın çadırına hücum edip ateşe verdiler, Paşa hayatını zor kurtardı. Ertesi gün Mustafa Paşa ile Mahmud Ağa durumun ciddiyetini anlayınca askeri yatıştırdılar, Hüseyin Paşa'ya itimat edilmesine yardımcı oldular. Böylece mevzu kapanmış ve II. Kandiye Kuşatması başlamıştı. Kandiye Kuşatması esnasında bir gülle parçası Mustafa Paşa'nın eline geldi ve yaralandı. Bunun üzerine yerine Kaptan-ı Derya Bıyıklı Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi oldu. 1650 yılında Rumeli Beylerbeyliğinden defterdarlığa geçmiştir.⁹ Zurnazen Mustafa Paşa, 1650-1652 yıllarında iki defa defterdarlık makamında bulunmuştur. İlk defterdarlığı; Defterdar İbrahim Paşa'nın 'defterdar maaş vermeye kadir değildir' denilerek azledilmesi üzerine Ocak ağalarının yardımı ile defterdarlık makamına getirilmiştir¹⁰. Defterdarlık görevinin ilk zamanlarında hesaplara bakınca yüz milyon akçe açık olduğunu görmüştür. Bu açığın nedenini eski defterdar İbrahim Paşa'ya sorduğunda aldığı cevap onu küçümser niteliktedir. Zira eski defterdar İbrahim Paşa "Defterdarlık zurna çalmaya benzermez" diyerek maliyenin yönetiminin üstesinden gelemeyeceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine o da Sultan IV. Mehmed'e durumu anlatan bir telhis göndermiştir. Padişah da "Selefinin hesabını gör, mal-ı miri lalamda (sadrizam) olsa dahi tahsil et." diye cevap vermiştir.¹¹

* Balıkesir Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans son sınıf öğrencisi, rabiayurd@gmail.com.

¹ Mimar Koca Kasım Ağa devşirme olarak İstanbul'a gelmiş, 1597'de Valide Sultan Hamamı'nın onarımında başarısını göstermiş, 1622'de baş mimarın vefatı ile onun yerine geçmiştir. (Semavi Eyice, 'Kasım Ağa' Diyanet İslam Ansiklopedisi XXIV, İstanbul 2006, s. 540).

² 1649 yılına kadar bir süre hasodabaşılık yapmıştır. (Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi, Haz. Dr. Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008, s. 16).

³ Cenk Reyhan, "Türkiye'de Modernleşmenin Kökenleri", Amme İdaresi Dergisi, XXXI/5, (1998), s. 5.

⁴ Sadaret makamında kaldığı süre dönemin kaynaklarına göre değişmektedir. Bkz. "3.5. Sadrazamlığı".

⁵ Halil İnalçık, Devleti Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II, İstanbul 2014, s.183.

⁶ Mustafa Naima Efendi, Tarih-i Naima IV, Ankara 2007, s. 375.

⁷ Hicri 1058 Zilhicce ayında bu makama getirilmiştir. (Mustafa Naima Efendi, a.g.e. IV, s. 375).

⁸ Mustafa Naima Efendi, a.g.e., s. 1238-1239.

⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e., s. 30.

¹⁰ Buğra Atsız, Vecihi Tarihi, İstanbul 2016, s. 76.

¹¹ Joseph von Hammer, a.g.e, s. 447.

Defterdarlıkta uzun süre kalamamıştır. Görev başlamasının üzerinden beş ay geçmeden, Şevval ayının on beşinci gününde (m. 1650) azledilmiştir. Yerine Emir Mustafa Paşa getirilmiştir. Görevden alınmasının sebebi Melek Ahmet Paşa'nın Zurnazen'in sadrazam olma isteğini belirten bir tezkire bulmasıdır. Fakat Zurnazen Mustafa Paşa'yı defterdarlığa getiren ocak ağaları onun görevden alınmasına karşı çıkmıştır. İdam edilmesini isteyen Melek Ahmet Paşa ocak ağalarını karşısına almak istemediğinden Edirne'ye sürgüne gönderilmesine razı olmak zorunda kalmıştır. Hatta Sadrazam Melek Ahmed Paşa bu iftiralara inanmadığını ancak düzmece lafların ortadan kaldırılması için sürgüne gönderdiğini söylemiştir.¹² Sürgünden sonra Karaman Beylerbeyliği görevine gönderilmiştir. Bu görevi sırasında Emir Mustafa Paşa'nın azledilmesi ile yeniden Defterdar tayin edilmiştir. Göreve geliş tarihi 5 Ramazan 1652 Cuma gününde gerçekleşmiştir. Zaten bu tarihte bir sipahi ayaklanması olmuş def-

terdar Emir Mustafa Paşa asilerin isteği doğrultusunda görevinden alınmıştır. 2 Zilkade 1652 Salı günü Zurnazen Mustafa Paşa hil'at-i vezaretle kanun üze vüzera-yı izâmla arza girüp huzur-ı Padişahîde yer öperek defterdarlık görevine başlamıştır. Karaman'dan ancak gelmiş olmalıdır.¹³ Zurnazen Mustafa Paşa ikinci defa defterdar olduğu için çok mutluydu.¹⁴

Zurnazen Mustafa Paşa, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın emriyle bütçe hazırlayan mali ekibin başında bulunmuştur. Göreve gelir gelmez hazineye para bulmak için çalışmalara başlamıştır. Her yıl İstanbul'a irsaliye gönderilmeli, iltizam şeklinde has, zeamet ve paşmaklıkların lüzumundan fazlası hazineye bağlanmalı, bütün ülkedeki değirmenlerden birer riyal un vergisi alınmalı gibi tedbirler alınmaya başlanmıştı. Ayrıca emanet usulü ile tahsis edilen gelir kaynaklarının fazla para verenlere devretme ve müsadere uygulanmasını da belirtmiştir.¹⁵ Hazine'de para sıkıntısının yaşanması donanmayı da olumsuz etkilemişti. Kapudan Paşa olan Derviş Mehmed Paşa

¹² A.g.e. s. 488.

¹³ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e. s. 48.

¹⁴ Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-ebrar Zeyli, haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003, s. 117.

¹⁵ Abdülkadir Özcan, Mustafa Paşa Zurnazen, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XXXI, s. 346.

ile defterdar Zurnazen Mustafa Paşa arasında mali sıkıntı yüzünden çok ciddi tartışmalar meydana gelmişti. Bir müddet sonra Derviş Mehmed Paşa veziriazam olmuş, yaşanan tartışmalar kısa süreliğine unutulmuş olsa da Mustafa Paşa defterdarlıktan azl edilip Temeşvar Eyaletine tayin olmuş, yerine Morali Mustafa Ağa getirilmiştir. 1653 (h. 1063) yılında defterdarlıktan azledilince Temeşvar Eyaletine Cemâziye'l-ülâ'nın on birinci Perşembe günü tayin oldu.¹⁶

Hicri 5 recep 1065 (1654/1655) yılında kapudan Dellak Mustafa Paşa artık bu vazifesini yerine getiremeyeceğini bildirip görevden ayrılmıştır. Boşta kalan kapudanlık makamına Bozcaada'daki görevinden payitahta gelen Zurnazen Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Zurnazen Mustafa Paşa, 1655 yılında kürk giyip¹⁷ donanma ile Osmanlı Devleti'nin yıllardır fethi ile uğraştığı Girit'e doğru yola çıktı.¹⁸ Zurnazen Mustafa Paşa, Tersane haramilerini sağlam bir şekilde korkutup onlara ümit vermiş, donanma işlerini bilip elde edilen kazançları çoğaltmış, israfı azaltmıştır.¹⁹ Venedik donanması Boğaz Hisar'ın önüne demir atmıştı. Bu sebeple Zurnazen Mustafa Paşa ve donanması 1655 Mayıs'ında gerekli rüzgârın esmesi ile üzerlerine yürüdüler. Adet üzere kalyonları ileri dizilmiş, sekiz büyük tekne ve bir miktar çekirtir kalyon var idi. Düşman da Rumeli'nin ön tarafına yelken açıp kalyonlarını dizmişti.

Akşama kadar çok çetin bir mücadele olmuş iki taraf da birçok askerini kaybetmişti. Osmanlı donanmasından dokuz gemi batırılmıştı. Ayrıca Osmanlı askerlerinin ve özellikle yeniçerilerin askerleri kıskırtması da hezimetin diğer bir sonucu idi. Bu mağlubiyet ile Osmanlı donanması Sakız Adası'na çekildi. On yıldan fazladır Osmanlı donanması galip geleliyordu.²⁰ Düşman, Benefşe Kalesini kuşatma altına almıştı. Zurnazen Mustafa Paşa, açlık tehlikesine karşın kaleye yiyecek götürmek için yola çıktı. Yolda düşmanla karşı karşıya kaldı ve hücumu girişti. Bunu görüp fırsat bilen Venedikliler de tüm yiyecekleri ele geçirdiler. Bu sıralarda payitahttan da padişah bir ferman göndermişti. Fermana göre, 'eğer kale düşman muhasarasından kurtarılmazsa Kapudan Zurnazen Mustafa Paşa dâhil herkesin idam edileceği' yazmaktaydı.²¹ Bunun üzerine Kapudan Paşa faaliyete geçerek ordusunu karadan ve denizden harekete geçirdi. Anadolu'dan toplar getirterek düşman gemilerine karadan ateş ettirdi. Böylece Benefşe Kalesi düşman kuşatmasından kurtulmuş oldu. Ondan sonra Zurnazen Mustafa Paşa, İstanbul'a geri döndü.²² 27 Şubat 1656 tarihinde İstanbul'da sadarete bulunan Süleyman Paşa azledilince mühür Girit'te bulunan Deli Hüseyin Paşa'ya gönderildi. Kapudan olan Zurnazen Mustafa Paşa ise sadaret kaymakamı oldu. Kapudanlık makamına da Kara Mustafa

Paşa getirilmiştir. O sıralarda İstanbul'da Züyuf Akçe Meselesi patlak vermişti. Bu meseleyi engellemek için Mustafa Paşa isyancıların elebaşları ile görüşmesine rağmen Has oda-başı Hasan Ağa'nın asiler tarafından katline engel olamamıştır. Hatta asiler paşayı katletmekle tehdit etmişlerdir.

1 Mart 1656 tarihinde yeniçeriler ve sipahiler Orta Cami'de toplandı. Devlet işlerine müdahale edenlerin ve taşrada Hazine-i Amire'yi israf ve yok olmasına sebep olanların katledilmeleri gerektiğini söyleyerek padişahı arza çağırmışlardı. Ayrıca arayı düşük akçe verilmesi de bir diğer sebebi idi. Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa ile Kul Kethüdası Osman Ağa kaçarak isyancılar tarafından gizlenmişlerdi. Sekbanbaşı olan Mehmed Ağa ise yeniçeri makamına getirilmiş, Kasım Ağazade ise Sekbanbaşı olmuştu. O gece vezirler ve ulema padişahın yanında erkenden At Meydanına geldiler. Alay Köşkü'nde ayak divanına 14 yaşındaki padişah IV. Mehmed gelmiştir. İsyancılar kötü gidişattan sorumlu olarak gördükleri, dolayısı ile katledilmeye hak ettiklerini düşündükleri 18 kişinin isimleri bir deftere yazarak padişaha sunmuşlardır. Bunlardan Darüssaade Ağası ile Kapı Ağası öldürülerek saray duvarlarından aşağı atılmıştır. Kalan 16 kişi saklanmışlardır. Kaçakların bulunmaları için padişah tarafından bir ferman çıkarılmıştır. Asiler sonunda onları da bulmuşlardır. Ele geçirdikleri kişileri At Meydanı'nda bir Çınar Ağaçlarına asmışlardır. Nitekim bu olaya bu nedenle Çınar Vakası adı verilmektedir.²³ Sadaret makamı için Deli Hüseyin Paşa'ya mühür götürülen Sipahi Mehmed Ağa, Zurnazen Mustafa Paşa tarafından geri döndürülmüş mühür kendisine verilmiş, Mustafa Paşa sadaret kaymakamlığından Sadrazamlığa yükselmiştir. Mühür almış, hilat giydirilmişti. Memekzade Mustafa Efendi'yi şeyhülislam olarak tayin edildi. Zurnazen Mustafa Paşa da sadaret makamına geçince Karagöz Mehmed Paşa'yı defterdar olarak atamıştı.²⁴ Bu durum kısa süreli sadrazamlığında yaptığı tek tayin idi. İsyancı zorbalar bu terfilerden memnun olmayıp "bizi sadrazam olmak için mi isyan ettirdin?" diye bağırıyorlar ve ardından sadaret makamına daha ehil birinin tayin olması gerektiğini padişaha arz ettiler. Bu sebeple sadaret mühür Zurnazen Mustafa Paşa'dan alınarak Siyavuş Paşa'ya verildi. Defterdar olan Karagöz Mehmed Paşa'nın yerini ise Vezir Mehmed Paşa, Yeniçeri ağalığı da Çuhadar Mahmud Paşa'ya verildi.²⁵

Mehmed Gilmani eserinde askerlerin Zurnazen Paşa'yı sadaret makamında istememesinin bir diğer nedenini de askerlerin paşanın hürsından korktukları yazmaktadır.²⁶ Askerler paşadan "ehl-i garaz"²⁷ diye bahsetmekteydiler. Hatta kendile-

¹⁶ Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi'nde, Hadikatu'l-vuzera ve zeyleri'nde, Ravzatü'l-Ebrar Zeyli'nde Tımışvar olarak geçmekte günümüzde "Temeşvar" olarak isim değiştirmiştir.

¹⁷ Mustafa Naima Efendi, a.g.e. s. 1622.

¹⁸ Hayati Kuzucu, Kemerli Katurhoğlu Mehmed Paşa, s. 5.

¹⁹ Kara Çelebi-zade, a.g.e. s. 248.

²⁰ Mehmed Halife, Tarih-i Gilmani, İstanbul s. 83.

²¹ A.g.e., IV, s. 103.

²² A.g.e., IV, s. 103.

²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi III, Ankara 1988, s. 247.

²⁴ Vecihi Tarihi'nde bu tayin işleminin gerçekleştiği gün 28 Şubat olarak kaydedilmiştir.

²⁵ Joseph von Hammer, a.g.e. s. 573.

²⁶ Mehmed Gilmani, a.g.e. s. 90.

²⁷ TDK'ya göre 'ehl-i garaz' kötü niyetli, kinci kimse olarak tanımlanmıştır.

rini Alay Köşkü önünde sırf sadrazam olabilmek için isyan ettirdiklerini düşünmektedirler. Asilerin bu tepkilerinden isyanın arkasında sadaret makamına gelmek isteyen Zurnazen Mustafa Paşa'nın olduğu anlaşılmaktadır.

Zurnazen Mustafa Paşa'nın sadaret makamında kaldığı süre dönem vakanüvisleri tarafından not alınmış ancak makamda kaldığı çok ihtilaflıdır. Mustafa Naima Efendi, eserinin sadaret makamında 4 saat kaldığını yazarken konunun geçtiği bir başka yerde süre belirtmez, sadece sadarete birkaç saat kaldığı üzerinde durmaktadır.²⁸ Abdurrahman Abdi Paşa ise vakayinamesinde süre 3 saat ile 4 saat arasında değişmektedir.²⁹ Sadarete kalış süresini 3 saat olarak yazan bir başka yazar Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi'dir. Kara Çelebi-zade Abdülaziz Efendi bu bilgiyi bize *Ravzatü'l-Ebrar Zeyli* adlı eserinde vermektedir.³⁰ Hadikatü'l-Vüzera ve Zeylleri'nde 4 saat makamda bulunduğu net bir şekilde yazılmaktadır.³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Tarihi* adlı eserinde³² 4 saat, Yılmaz Öztuna *Büyük Türkiye Tarihi*'nde³³ 6 saat, Joseph von Hammer *Büyük Osmanlı Tarihi*'nde³⁴ 4 saat üzerinde durmaktadırlar. Tüm bunlara ek olarak İsa-zade Abdullah Efendi ise 2.5 saat süre sadaret makamında kaldığını yazmaktadır.³⁵ Evliya Çelebi ise en az süre veren kişidir. Seyahatnamesinde Zurnazen Mustafa Paşa'dan bahsederken onun sadaret makamında yarım saat kaldığını söylediğini yazmaktadır. Bu bilgiyi Paşa'nın kendisinden bizzat öğrendiğini, onun ağzından duyduğunu ifade etmektedir.³⁶ Sadrazam olur olmaz azledilen Paşa bu defa da kaptan-ı deryalık makamına getirilmiştir. Fakat kısa süre sonra bu defa uzağa Erzurum Beylerbeyliğine gönderilmiştir. 4. Cemâziye'l-âhir cumartesi günü İstanbul'dan Erzurum'a doğru yola çıkmıştır³⁷. Paşa'ya yolda zaman geçirmemesi bir an önce vazifesinin başında olması yönünde tembihte bile bulunulmuştur.³⁸ Zurnazen Mustafa Paşa, sadrazamlık makamından azledildikten sonra Erzurum beylerbeyi görevine atanmıştır. Kendisinden sonra payitahta şu mısralar kalakalmıştır;

“Çahcâk surnasını çıktı cebinden Karagöz”³⁹

Erzurum beylerbeyi görevine tayin edildiğinde Melek Ahmed Paşa Paşa'yı ziyarete gelmiştir. Onun ziyareti sırasında büyük bir ziyafet tertip etmiştir. Ziyarete Melek Ahmed Paşa'ya samur kürk, bir murassa eyerli at, bir oba çadır, 20 kese harcırah, 5 katar katır, 5 katar deve, 10 seçkin gürcü köle hediye etmiştir.⁴⁰ Zurnazen Mustafa Paşa ile Melek Ahmed Paşa muhabbet ederler. Mustafa paşa sadaretinden bahseder. “Yarım saat mührü alıp koynuma koyup ve yüzünü görüp koklaması

helal bir kere mührü kokladım sanki rüya imiş. Yine aldılar bizim deli biradere⁴¹ gönderdiler” diye yakınmıştır. Melek Ahmed Paşa ise onu teselli ederek mührün kendisinde bir buçuk yıl kaldığını ancak onun kadar mühre malik olmadığını söylemiştir. Bir süre daha konuştuktan sonra Mustafa Paşa, şimdiki veziriazam Boynueğri'nden de yakında mührün alınacağını ve onun da Halep'e gönderileceğini tahmin ettiğini söylemiştir. Zurnazen Mustafa Paşa, sadareti hakkında “Gerçi ma'zul oldum amma pâye kat'itdim hele” diye özetlemiştir.⁴²

Zurnazen Mustafa Paşa ile Melek Ahmed Paşa mühür ve sadaret mevzularını konuşurlarken sadrazam değişiklikleri, ocak ağalarının karışık durumu, isyanlar gibi sebepler Âl-i Osman'da karışıklık gösterdiğinden Mustafa Paşa, *böyle günleri görmektense bir an evvel ölmek yeğdir* demişti. Bunu duyup irkilen Melek Paşa, “Ölmeye acele etme hele Erzurum'a var” diye karşılık vermişti. Ancak daha sonraları Zurnazen Mustafa Paşa'nın Erzurum kalesine ulaşır ulaşmaz vefat ettiği haberi Melek Paşa'ya ulaşmıştır. Evliya Çelebi ise eserinde kendisinin Evrenküş Gazi Süleyman Efendi Köyü'nde iken ölüm haberini ulaştırmak için ulakların yanından geçtiğini yazmaktadır.⁴³ Paşa, sadarete gelişinden yaklaşık 11 ay sonra, 5 Ocak 1657⁴⁴ tarihinde Erzurum'da vefat etmiştir. Vefat haberi payitahta ulaştığında saraydaki eşyaları padişahın huzurunda devlet tarafından el konulmuştur. Erzurum'daki eşyaları da Maraş'ta bulunan Murad Paşa'nın damadı Vezir Gürcü Mustafa Paşa'ya teslim edilmiştir. Vefatından sonra İstanbul'da sarayında bulunan eşyaları; 2 adet mushafı şerif, 1 halı örtüsü, 7 kaliçe-i acem, 7 seccade, 8 köhne ala yorgan, 5 acem kaliçe, 1 çuka, 4 köhne tirkeş, 3 beyaz çuka, 5 çuka ferace, beyaz ihram, Selanik kaliçesi, hamam gömleği, Kıbrıs döşeği, zerdavi atlas sandık, telli Kıbrıs şalı, demir saat, atlas kaftan, kakım erkânı, kakım üst, beylerbeyi seraseri...⁴⁵

Sonuç olarak, Zurnazen Mustafa Paşa dönem kroniklerine ve mevcut arşiv belgelerine göre dokuz sene boyunca birçok devlet görevinde bulunmuş, sekteye uğrayan bütçe çalışmalarını düzenlemiş, 1656 yılının soğuk bir kış gününde dört saatlik sadrazamlık görevini hakkı ile ifa etmiştir. Paşanın sadaret makamında uzun süre kalamaması o dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu karışıklığın bir örneğidir.

²⁸ Mustafa Naima Efendi, a.g.e VI, s. 1655-1659.

²⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e. s. 88-103.

³⁰ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, a.g.e. s. 248.

³¹ Mehmet Arslan, a.g.e. s. 117.

³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, Ankara 1988, s. 292.

³³ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi V*, İstanbul 1977, s.360.

³⁴ Joseph von Hammer, a.g.e. s. 258.

³⁵ İsa-zade Efendi, *İsa-zade Tarihi*, İstanbul 1996, s. 24.

³⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi V*, İstanbul 2010, s. 82.

³⁷ Abdurrahman Abdi Paşa, a.g.e. s. 89.

³⁸ Mehmed Halife, a.g.e. s. 41.

³⁹ Mehmed Arslan, *Hadikatü'l Vüzera ve Zeylleri*, İstanbul 2003, s. 117.

⁴⁰ Evliya Çelebi, a.g.e V, s. 81.

⁴¹ Zurnazen Mustafa Paşa burada Deli Hüseyin Paşa'dan bahsetmektedir.

⁴² Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi, a.g.e. s. 117.

⁴³ Evliya Çelebi, a.g.e., V, s. 83.

⁴⁴ Hicri yıla göre 19 Rebiülevvel 1067 tarihine denk gelmektedir.

⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MAD.,nr. 2315.